

CAERT-THRESOOR

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE KARTOGRAFIE IN NEDERLAND 6e jaargang, 1987 nr. 4

UW SPECIAALZAAK VOOR:

- 16e tot 19e eeuwse landkaarten
- stads- en dorpsgezichten
- geïllustreerde boeken
- kook- en kinderboeken
- oude ansichtkaarten
- oude poppen

's ochtends en 's maandags
gesloten.

Parade 17a
5911 CA Venlo
Tel. 077-19000

Antiquariaat

„Het Bisschopshof”

**Oude Boeken, Prenten
en Kaarten**

J.W. Kervezee

postbus 747 - 3500 AS Utrecht

Nederlandse stads- en dorpsgezichten
Kaarten en plattegronden
Nederlandse plaatsbeschrijvingen
Oude en zeldzame geïllustreerde boeken
In- en verkoop

CAERT-THRESOOR

Inhoud

6e jaargang, 1987 nr. 4

Een merkwaardige 16e-eeuwse kaart van Midden-Nederland in twee bladen uitgegeven door de familie Galle

G. Schilder

49

De Aslake- en de Duchy of Cornwall-wereldkaarten. Twee recent teruggevonden fragmenten van middeleeuwse wereldkaarten

M. Hameleers

54

Varia Cartographica

61

Besprekingen

61

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

63

Inhoud 6e jaargang

64

Redactie

R.C.M. Braam, dr. Y.M. Donkersloot-de Vrij, drs. E. Fleurbaay, drs. M.M.Th.L. Hameleers, drs. P.C.J. van der Krogt, J.D.N. Vis en drs. J.W.H. Werner.

Redactiesecretariaat

Kopij, recensie-exemplaren enz. zenden aan:
Drs. M.M.Th.L. Hameleers, Geografisch Instituut, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht.

Correspondenten

P. Burggraaff, Bonn; mw. L. Danckaert, Brussel; R.W. Karrow, Jr., Chicago, Ill.; P.H. Meurer, Heinsberg (BRD); mw. dr. M. Pastoureau, Parijs; mw. S. Tyacke, Londen; drs. C.J. Zandvliet, 's-Gravenhage.

Abonnementen en administratie

Abonnementen (alleen per hele jaargang) f 20,— per jaar (vier nummers), buitenland f 25,—. Losse nummers f 7,50. Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, tel. 01720-72458, Postgiro-nummer 5253901.

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

hele pagina per nr. f 100,—
halve pagina per nr. f 70,—
1/4 pagina per nr. f 50,—

Bij plaatsing in één jaargang (4 nrs.): wisselende tekst 10% korting; zelfde tekst 15% korting.

Vraag en aanbod

Kleine advertenties van abonnees kunnen worden opgenomen à f 5,— per 12 woorden. Opgave aan de administratie.

ISSN 0167-4994

Afbeelding omslag:

Plattegrond van Delft na de brand van 1536. Geschilderde kopie, vermoedelijk uit het begin van de 17de eeuw, van een kort na de brand vervaardigd exemplaar (de rechterhelft is afgebeeld).

Een merkwaardige 16e-eeuwse kaart van Midden-Nederland in twee bladen uitgegeven door de familie Galle

Inleiding

In de geschiedenis van de kartografie zijn diverse voorbeelden bekend waarbij één of meerdere koperplaten van een wandkaart voor de uitgave van een kaart op kleiner formaat werd gebruikt. Een bekend voorbeeld uit de Nederlandse kartografie voor deze soort praktijken zijn de kaarten van Rijn en Donau, die in Blaeu's Duitse atlas-uitgaven van 1634 en 1635 zijn opgenomen.¹ Willem Jansz. Blaeu had bij het samenstellen van deze wereldatlas grote haast en gebruikte voor het drukken van deze rivierkaarten enkele van de zes koperplaten van zijn wandkaart van Germania (1e editie 1612).² Met behulp van snij- en plakwerk ontstonden de gevouwen kaarten van Rijn (76 × 48,5 cm) en Donau (41 × 89 cm).³ In de Nederlandse, Latijnse en Franse uitgaven van de Blaeu-atlas werden deze gevouwen kaarten door nieuw gegraveerde kaarten vervangen.

In deze studie wordt kort ingegaan op een ander voorbeeld van de toepassing van boven beschreven praktijken met als resultaat een merkwaardige kaart van Midden-Nederland in twee bladen. Uitgangspunt is een zestiende-eeuwse wandkaart van de Zeventien Provinciën in twaalf bladen, plaats van handeling is Antwerpen en de bekende graveurs- en uitgeversfamilie Galle speelt een centrale rol in het hele gebeuren.

Het uitgangspunt: de wandkaart van de Zeventien Provinciën in twaalf bladen

De uit Haarlem afkomstige Filips Galle (1537-1612 ill. 1) behoort tot de personen uit de noordelijke provincies, die in de handelsstad Antwerpen een zeer succesvolle carrière als graveur, uitgever, prent- en kaarthandelaar hebben opgebouwd.⁴ Zijn rond 1560 gestichte werkplaats 'De Witte Lelie' in de Huidevetterstraat beheerste samen met de door Gerard de Jode (1509-91) en Hieronymus Cock (ca. 1510-70) geleide ateliers de Antwerpse prentvervaardiging en -handel.

Eind 1578 verscheen bij Filips Galle een Latijnse tekst, die bedoeld was als commentaar en uitleg bij een wandkaart van de Zeventien Provinciën. Helaas zijn zowel de tekst als ook de kaart van de originele uitgave tot op heden onbekend. Toen echter de Frankfurter uitgever Sigismund Feyrerabend in 1580 een verzamelband getiteld *Annales, sive Historiae rerum Belgicarum* publiceerde, nam hij als een onderdeel ook Filips Galle's toelichting voor de wandkaart op.⁵ Met behulp van de onuitputtelijke Plantijnse archieven kunnen de intensieve zakelijke relaties worden nagegaan. Galle leverde grote hoeveelheden kartografisch materiaal aan de drukker. Hieronder kunnen we ook de wandkaart van de Zeventien Provinciën traceren, die in de Plantijnse

*In aere, lector, ora sculpta quae vides,
Imaginem esse Gallionis ut scias;
Nec, aut alius indice haud opus tibi:
Mund' ante visus ille vel semel tibi.
O crudit' lima, o artifex manus,
Beata Gallione Goltzy manus,
Beata Gallionis ora Goltzyo.*

Hendrik Goltzius, Portret van Filips Galle, die in 1578 een wandkaart van de 17 Provinciën in 12 bladen publiceerde. (Rijksprentenkabinet, Amsterdam)

rekeningen vanaf 10 december 1578 onder de naam 'Belgica' voorkomt.

Galle's publikatie moet blijkbaar bij het publiek goede respons hebben ondervonden, want in 1579 verschenen Nederlandse en Franse vertalingen van de Latijnse tekst. Interessant is o.a. een passage, die slechts in de Franse versie voorkomt, waarin Galle meedeelt dat hem uitdrukkelijk gevraagd was Nederlandse en Franse vertalingen in de vorm van een boekje te publiceren, om diegenen te gerieven die geen plaats hebben om de kaart met zijn annotaties op te hangen, of die er de voorkeur aan geven de tekst op deze manier gemakkelijker met de kaart samen te kunnen gebruiken. Galle's tekst, zowel van de Nederlandse alsook van de Franse uitgave, is bij Plantijn gedrukt. De Nederlandse uitgave draagt de volgende titel: *Een cort / Verhael van de gedincweerdichste saken / die in de xxvij Provinciën van = / de Nederlanden van daghe tot da = / ghe geschiet zijn, sedert den iare ons / Heeren M.D.LXVI. totten*

iare / M.D.LXXIX / . . . T'ANTVVERPEN, / By Christoffel Plantijn / voor Philips Galle. / M.D.LXXIX.

Dat Galle's wandkaart van de Zeventien Provinciën goed verkocht werd en een grote verspreiding vond bewijzen de rekeningen in de archieven van Plantijn.⁶ Voor de originele uitgave van Galle's wandkaart van 1578 moeten we tot op heden genoegen nemen met citaten uit contemporaine schriftelijke bronnen, de kaart is echter bekend door latere edities, uitgegeven door Joan Baptista Vrients in 1605 en Joannes Galle omstreeks 1665.

Joan Baptista Vrients (ca. 1562-1612) was in de eerste plaats boekhandelaar en prentverkoper. Hij heeft zich echter op kartografisch gebied en ook als uitgever een zeer goede naam verworven. Naast de bekende door hem verzorgde uitgaven van Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum* en Galle's *Epitome* publiceerde Vrients ook losse kaarten, die nu zeer zeldzaam zijn.⁷

Bij het systematisch doorwerken van de familie- en privébibliotheek van de Oostenrijkse keizers, die nu in de Österreichische Nationalbibliothek in Wenen wordt bewaard, vond ik de latere, door Vrients in 1605 verzorgde uitgave van Filips Galle's wandkaart van de Zeventien Provinciën.⁸ Vrients moet in 1601 in bezit van Galle's twaalf koperplaten zijn gekomen, toen hij diens platen voor het *Epitome* aankocht. Vrients bracht slechts kleine wijzigingen in de originele editie aan. De kaart bestaat uit twaalf bladen, gemonteerd in drie horizontale rijen van vier bladen (elk blad 43,8 × 40,3 cm, totale afmeting 131,4 × 161,2 cm) (ill. 2).⁹ De aan het regentenpaar Albert en Isabella opgedragen wandkaart heeft de volgende titel, die langs de bovenrand van de eerste vier kaartbladen loopt: *NOVA ET EMENDATA TOTIVS BELGII, SIVE INFERIORIS GERMANIAE, CVM ADIACENTIBVS / ET FINITIMIS REGIONIBVS, GEOGRAPHICA DESCRIPTIO, ANTVERPIAE APVD IOANNEM BAPTISTAM VRIENTS, ANNO A CHRISTO NATO 1605*. (Nieuwe verbeterde geografische beschrijving van geheel Belgica of Germania Inferior, met de aangrenzende en nabij gelegen gebieden, uitgegeven te Antwerpen bij Joan Baptista Vrients in 1605). Vrients heeft bij de heruitgave van deze wandkaart, getekend op een schaal van ca. 1:360 000, in de kaartinhoud zelf geen enkele verandering aangebracht, zodat men in feite met de oorspronkelijke uitgave van Filips Galle uit 1578 te maken heeft. Deze conclusie betekent dat de wandkaart als een van de oudste overzichtskaarten van de Zeventien Provinciën moet worden gerekend. Voor de samenstelling van deze kaart werden geen nieuwe opmetingen verricht. Men nam genoegen met een compilatiekaart, die met behulp van de door Van Deventer gemaakte kaarten van de Nederlandse gewesten was samengesteld.

De compilatie: een kaart van Midden-Nederland

In 1984 zag ik in het Universiteitsarchief te Leuven voor het eerst een merkwaardige kaart van Midden-Nederland in twee bladen, uitgegeven door Theodoor Galle (ill. 3).¹⁰ Recentelijk werd een ander exemplaar van deze kaart bekend.¹¹ Nader onderzoek leverde op dat Theodoor Galle (1571-1633; ill 4), zoon van Filips Galle, bij deze uitgave gebruik had gemaakt van de koperplaten van de wandkaart van de Zeventien Provinciën van 1605, die door de

'Officina Plantiniana' in 1612 waren aangekocht na de dood van Vrients.¹²

Theodoor Galle was op 12 augustus 1598 met Catharina, de tweede dochter van drukker Jan Moretus, in het huwelijk getreden. Door deze familieband kwam het tot een nauwere samenwerking met de Plantijnse uitgeverij. Theodoor Galle had ook vrije toegang tot de voorraad koperplaten waaronder zich de twaalf koperplaten van Vrients' editie van de wandkaart van de Zeventien Provinciën (in feite de koperplaten van Filips Galle, Theodoors vader) bevonden. Theodoor Galle gebruikte drie van de twaalf koperplaten voor een uitgave van een kaart van Midden-Nederland in twee bladen. Hij nam voor het kaartbeeld de zevende en negende koperplaat van de wandkaart. Bij de negende koperplaat werd de 65 mm brede decoratieve benedenrand bij het drukken afgedekt. Hetzelfde principe werd bij de zevende koperplaat toegepast, waar aan de bovenrand een deel van de zee werd afgedekt, zodat de decoraties (schip en zeemonster) verdwenen. In het resterende gedeelte werd de naam 'OCEANVS GERMANICVS' op de koperplaat bijgegraveerd. De naam 'Medenblic' werd aan het bijbehorende stadsvignet toegevoegd, omdat deze naam op de grote wandkaart van de Zeventien Provinciën pas op het achtste blad voorkomt en daardoor bij de beoogde kaart van Midden-Nederland buiten het kaartbeeld zou vallen. Theodoor Galle maakte tenslotte voor zijn uitgave ook nog gebruik van een stukje van de twaalfde koperplaat: de cartouche met de schaalstokken, die aan de linker benedenrand van de kaart van Midden-Nederland werd opgeplakt. Ondanks het feit, dat Theodoor Galle de cartouche van zijn decoratieve elementen beroofde door de prent langs het rechthoekige kader af te snijden, maakt de cartouche toch nog een te pompeuze indruk, omdat ze oorspronkelijk voor een groter kaartwerk bedoeld was.

De kaart werd tenslotte gecompleteerd met een opgeplakte papierstrook langs de bovenrand, waarop in boekdruk kaarttitel en impressum in het Nederlands en Frans zijn vermeld: *NIEVWE CAERTE VAN DE VELVWE, / BETVWE, ENDE ANDERE OMLIGGENDE / PROVINCIEN, ALS HOLLANDT, VTRECHT, ZVTPHEN, &c. / t'Antverpen by Theod. Galle in de vvite Lelie*. De Franse titel luidt: *CARTE NOUVELLE DE LA VELVWE, / BETVWE, ET PROVINCES D'OLANDE, / VTRECHT, ZVTPHEN, ET AVTRES. / A Anuers chez Theod. Galle au Lis blanc*.

De gehele kaart-compositie, met opgeplakte titelstrook, meet 79,5 × 40,3 cm. Vergelijkt men de kaartinhoud van de kaart van Theodoor Galle met de corresponderende bladen van Vrients' uitgave van de wandkaart van de Zeventien Provinciën van 1605 (in feite geen verandering met die van 1578), dan zijn slechts een paar kleine aanvullingen te zien. Zo is van de inpolderingen in Holland uit de eerste helft van de zeventiende eeuw slechts de in 1612 drooggevalle Beemster als polder ingetekend, terwijl het volgende drooggemaakte meer, de Purmer (1622), nog als water is afgebeeld.

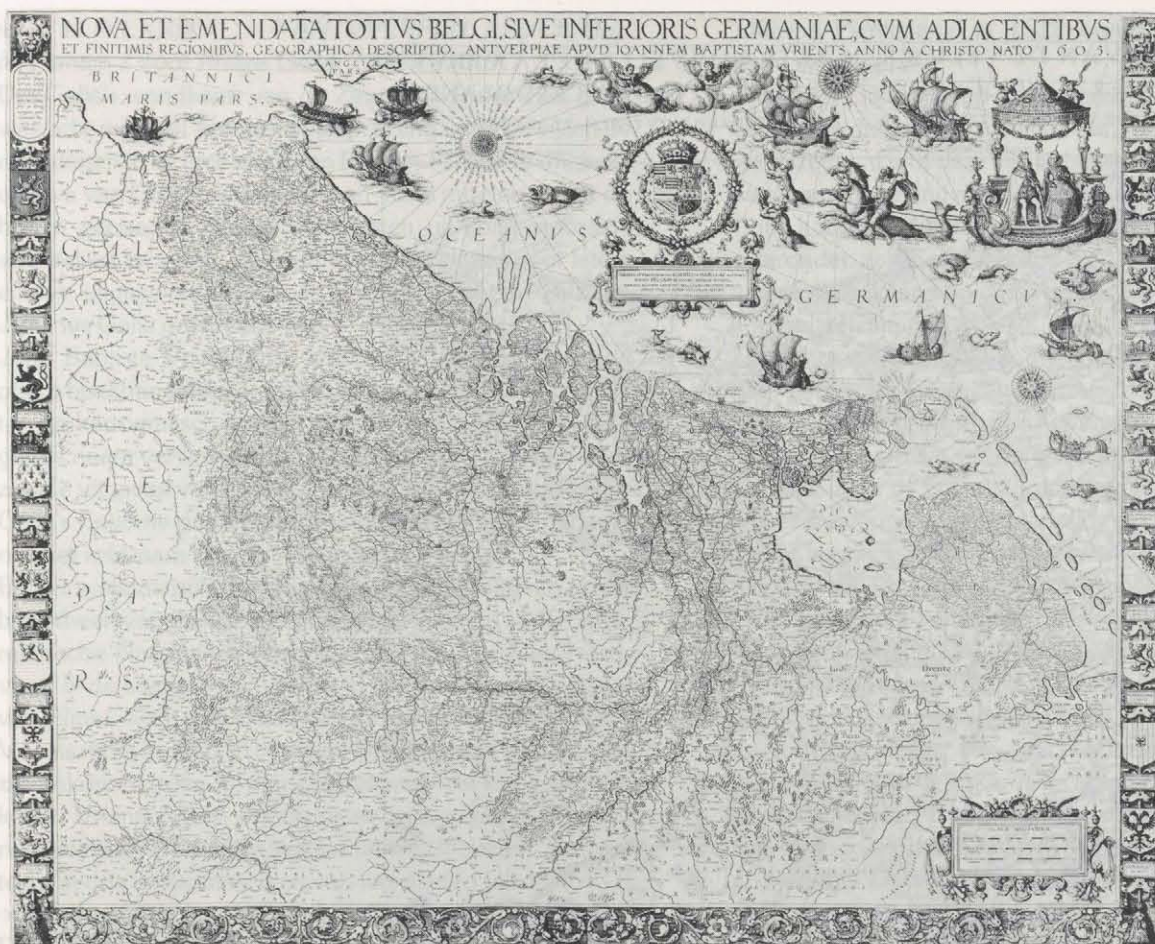
Een atlas der Nederlanden?

Wat waren de mogelijke beweegredenen dat Theodoor Galle deze merkwaardige kaart van Midden-Nederland

NIEUWE CAERTE VAN DE VELVWE. CARTE NOUVELLE DE LA VELVWE.
 BETVWE, ENDE ANDERE OMLIGGENDE BETVWE, ET PROVINCES D'OLANDE,
 PROVINCIEN, ALS HOLLANDT, VTRECHT, ZVTPHEN, &c. VTRECHT, ZVTPHEN, ET AVTRES.

Theodoor Galle stelde met behulp van 3 van de 12 koperplaten van de wandkaart van de 17 Provinciën een kaart van Midden-Nederland samen. Formaat 79,5 x 40,3 cm. (Universitätsbibliothek, Würzburg)

Overzicht van de wandkaart van de 17 Provinciën in 12 bladen, een heruitgave van Galle's editie (1578) in 1605. Formaat 131,4 × 161,2 cm. (Österreichische Nationalbibliothek, Wien)

publiceerde? Na nader onderzoek lijkt het me zeer aannemelijk dat deze kaart een onderdeel vormde van het plan om losse kaarten van de Nederlanden en aangrenzende gebieden uit te geven met de mogelijkheid voor de koper om hiervan een atlas van de Nederlanden samen te stellen. Theodoor Galle had reeds voorbeelden uit de zestiende eeuw van soortgelijke uitgaven. Terwijl van Mercator en Ortelius geen exemplaren bewaard zijn¹³ (zij worden slechts door schriftelijke bronnen bevestigd), werden recentelijk uitgaven van Frans Hogenberg teruggevonden.¹⁴ Ook Joan Baptista Vrients publiceerde een dergelijke uitgave. In 1603 liet hij een nieuw titelblad voor een atlas van de Nederlanden drukken: *GERMANIA INFERIOR, / VULGO NEDERLANT, / GALLICA PAYS-BAS. . . . ANTVERPIAE, APVD IOANNEM BAPT. VRINTIVM, / ANNO M.DC.III.* Op dit titelblad is een lijst van veertien kaarten van de Nederlandse gewesten en vier van de aangrenzende regio's, de zogenaamde 'frontieres', afgedrukt. Gezien het feit dat in de teruggevonden exemplaren van Vrients' atlas ook kaarten van latere datum zijn bijgebonden, kan de conclusie worden getrokken dat Vrients vanaf 1603 titelblad en kaarten los verkocht, zodat de koper vrij was er andere bladen tussen te voegen.¹⁵

Theodoor Galle kon op dezelfde manier te werk zijn gegaan. Hij had zowel de koperplaten van Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum* alsook die van De Jode's *Speculum* ter beschikking, beide sets na de dood van Vrients door de 'Officina Plantiniana' in 1612 aangekocht. De afgelopen jaren werd een aantal kaarten van de Nederlandse gewesten en aangrenzende gebieden bekend, die het impressum van

Theodoor Galle dragen: Zeventien Provinciën, Antwerpen, Artois, Brabant, Vlaanderen, Gelderland, Oost- en West-Friesland, Henegouwen, Luik, Luxemburg, Namen, Germania, Rijn, Palts en Gallia.¹⁶ In dit gezelschap past de hiervoor besproken kaart van Midden-Nederland uitstekend. Met behulp van de door Theodoor Galle los uitgegeven kaarten kon een atlas der Nederlanden met de naburige gebieden worden samengesteld. De uitgave van deze kaartbladen moet vóór 1628 hebben plaatsgevonden. Deze conclusie is gebaseerd op het feit dat Balthasar Moretus in dat jaar nog eens het plan had opgepakt een uitgave van het gehele *Theatrum Orbis Terrarum* te doen verschijnen.¹⁷

Een latere uitgave van de kaart van Midden-Nederland

Naar het voorbeeld van zijn vader publiceerde Joannes Galle nog eens de kaart van Midden-Nederland. Behalve de uitgave van de gehele wandkaart van de Zeventien Provinciën in twaalf bladen – een incompleet exemplaar werd door dhr. Van der Heijden gevonden¹⁸ – maakte Joannes Galle op dezelfde manier als zijn vader een compilatiekaart van Midden-Nederland.¹⁹ De opgeplakte kaarttitel langs de bovenrand van de kaart is eveneens in boekdruk en is identiek met die van vader Theodoor. Slechts het impressum is veranderd in: 't Antwerpen by Ian Galle in de uvite Lelie resp. A Anuers chez lean Galle au Lis blanc. Joannes Galle heeft in vergelijking met de uitgave van zijn vader in de kaartinhoud geen veranderingen aangebracht,

THEODORVS GALLE
CALCOGRAPHVS ANTVERPIÆ.

Ant. van Dyck pinx.
Kuyperman fecit.

G.H.

Lucas Vorsterman, *Portret van Theodoor Galle, samensteller van de compilatiekaart van Midden-Nederland*. (Rijksprentenkabinet, Amsterdam)

we hebben dus — afgezien van de arcering in de Beemster — met de oorspronkelijke in 1578 door grootvader Filips Galle gegraveerde koperplaten te maken.²⁰

Conclusie

In deze studie hebben wij een interessant aspect uit de geschiedenis van de Nederlandse koperplaten leren kennen; naast het herhaaldelijk gebruik van twaalf koperplaten ten behoeve van diverse uitgaven van een wandkaart van de Zeventien Provinciën, werd een aantal van dezelfde koperplaten ook voor de uitgave van een kaart van kleiner omvang benut. Het resultaat leverde een merkwaardige kaart van Midden-Nederland op.

NOTEN

1. C. Koeman, *Atlantes Neerlandici*, I (Amsterdam 1967), Bl 4 en Bl 5.
2. G. Schilder, 'De wandkaart van het Duitse Rijk, uitgegeven door Willem Janszoon Blaeu in 1612'. In: *Kartografisch Tijdschrift*, III, 2 (1977) 9-18.
3. C. Koeman, 'Mr. Blaeu makes maps with glue and scissors'. In: *Imago Mundi*, XVII (1963) 96-97.
4. Over Filips Galle's kartografische activiteiten vgl. hoofdstuk IV a in mijn *Monumenta Cartographica Neerlandica* II (Alphen aan den Rijn, 1987).

5. Meer informatie over dit onderwerp in B.A. Vermaseren, 'De Antwerpse graveur Filips Galle en zijn kroniekje over de opstand (1579)'. In: *De Gulden Passer*, 35 (1957) 139-147.
6. J. Denucé, *Oud Nederlandsche kaartmakers in betrekking met Plantijn*, I (Antwerpen 1912) 245 ff.
7. Vgl. hoofdstuk IV b in *Monumenta Cartographica Neerlandica*, II, op.cit.
8. Österreichische Nationalbibliothek, Wien (Coll. Albertina 121 / 1).
9. Een facsimile op ware grootte in *Monumenta Cartographica Neerlandica*, II, op.cit. Plates 5¹-5¹⁶.
10. Universiteitsarchief, Leuven (Coll. Spoelberch de Lovenjoel).
11. Universitätsbibliothek, Würzburg (G.f.m.9, no. 37); vgl. P.H. Meurer, 'Ein Kartensammelband der Universitätsbibliothek Würzburg'. In: *Speculum Orbis*, 2, 1 (1986) 44.
12. 'A° 1612 en Avril. Inventaire des Planches etc. achaptees en l'auction de la vesve de J.Bap^{te} Vriendts'. Museum Plantin Moretus, Antwerpen, Arch. 82.
13. J. Denucé, 'De eerste nationale atlas van onze provinciën (België-Nederland) van 1586'. In: *Etudes d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne par ses anciens élèves* (Bruxelles, 1917) 91-103; B. van 't Hoff, 'De oudste atlassen van de Nederlanden; een merkwaardige atlas van Mercator in het stadsarchief van 's-Hertogenbosch'. In: *De Gulden Passer*, 36 (1958) 63-85.
14. G. Schilder, 'Een belangrijke 16e eeuwse atlas van de Nederlanden gepubliceerd door Frans Hogenberg'. In: *Kartografisch Tijdschrift*, X, 2 (1984) 39-46.
15. De volgende exemplaren zijn mij bekend: Universiteitsbibliotheek, Amsterdam (1801 A 13); Universiteitsbibliotheek, Gent; British Library, London (K.118.e.16); Bibliothèque Nationale, Paris (Ge DD 461); Collectie Loeb-Laroque, Paris (twee exemplaren).
16. Gedetailleerde beschrijving van deze kaarten in hoofdstuk IV d van *Monumenta Cartographica Neerlandica*, II, op.cit.
17. J. Denucé, *Oud Nederlandse kaartmakers*, op.cit. II, 244-45.
18. Museum Plantijn Moretus, Antwerpen, Prentenkabinet (G 76-82). Vgl. H.A.M. van der Heijden, *The oldest maps of the Netherlands* (Utrecht, 1987), hoofdstuk 7.3 en map 22.
19. Het enig bekende exemplaar bevindt zich in een Nederlandse privé-collectie.
20. Een facsimile op ware grootte in *Monumenta Cartographica Neerlandica*, II op.cit., plates 6¹-3.

SUMMARY

A peculiar 16th century map of the central part of the Netherlands in two sheets, published by the Galle family

In the early 17th century Theodoor Galle (1571-1633) published a map in two sheets, entitled 'Nieuwe caerte vande Veluwe, Betuwe, ende andere omliggende provincien, als Hollandt, Utrecht, Zutphen &c.' (79,5 × 40,3). He did not engrave new copperplates for this map, but used some of the plates of the wall map of the Seventeen Provinces in twelve sheets, published by his father Filips Galle in 1578. We only know an edition of this map published by Joan Baptista Vrients in Antwerp in 1605. After the death of Vrients, the copperplates were bought by the Plantin publishing-firm in 1612, so Theodoor Galle — son-in-law of Jan Moretus — had access to these plates. Theodoor used three of the twelve plates for his map. The plates 7 and 9 for the map itself and from plate 12 he used the cartouche with the scale bars. In the map contents he only made minor changes, just as Vrients did, so Theodoor's map shows the situation of 1578. The title and impressum are printed on a separate slip of paper, pasted at the top of the map. Probably Theodoor Galle published this map as a part of the plan to publish a loose-leaf atlas of the Low Countries. Several other sheets of such an atlas were recently found (Seventeen Provinces, Antwerp, Artois, Brabant, Flanders, Gelderland, East and West Friesland, Hainault, Liege, Luxembourg, Namur, 'Germania', Rhine, Palatinate and 'Gallia'). These sheets are reprints with Theodoor Galle's impressum of plates originally used for Ortelius' *Theatrum Orbis Terrarum*. They must have been published before 1628, when Balthasar Moretus planned a re-issue of the complete *Theatrum*.

The map of the central part of the Netherlands in two sheets was reprinted by Joannes Galle, Theodoor's son. He only changed the impressum.

De Aslake- en de Duchy of Cornwall-wereldkaarten. Twee recent teruggevonden fragmenten van middeleeuwse wereldkaarten

Inleiding

Het aantreffen van 'nieuwe' middeleeuwse wereldkaarten is voor geïnteresseerden in de geschiedenis van de kartografie een bijzondere gebeurtenis. In 1986 gebeurde dit in Engeland¹ in vrij korte tijd twee maal achtereenvolgend.

De twee kaarten zijn helaas incompleet en beschadigd. Ze vormden de binnenkant van de band van oude boeken. Het is toevallig dat beide bewaarde kaartfragmenten min of meer het noordelijk deel van Afrika tonen. De Aslakekaart toont bovendien een deel van Azië tot aan het huidige India. Beide laten aan de westelijke kant de Canarische eilanden zien.²

De kaart afkomstig uit het archief van de hertog van Cornwall

Het oudste fragment werd aangetroffen in de archieven van 'His Royal Highness The Prince of Wales, Duke of Cornwall'. De kaart vormde de perkamenten band van een dingboek met de titel 'Hemel Hempstead' (in Hertfordshire).³ De meest recente verwijzing in dit boek duidt op het jaar 1521. Men vermoedt dat het boek tussen 1521 en 1539 gebonden werd. De kaart zelf werd echter waarschijnlijk tussen 1260 en 1285 getekend.

De meest bekende middeleeuwse afbeeldingen van de wereld worden gekenmerkt door het zogenaamde 'T-in-O-schema'. Ook de kaart die uit het archief van de hertog van Cornwall afkomstig is, is er een van dit type. Een 'T-in-O kaart' gaat uit van een plat wereldbeeld waarin alleen de werelddelen Europa, Azië en Afrika ingetekend staan. Deze drie werelddelen liggen in een zee, die het geheel in een cirkelvorm, de 'O', omringt. De oriëntatie van dit type kaarten is, om religieuze redenen, gericht op het oosten. De 'T' staat voor drie watermassa's. Ten eerste de Middellandse Zee, die Afrika en Europa scheidt; ten tweede de Nijl, die de grens tussen Afrika en Azië vormt en ten derde de rivier de Don, die in het middeleeuwse wereldbeeld Europa en Azië splitst.⁴ Op de afbeelding van de 'T in O kaart' van Isidorus van Sevilla zijn verder de namen Sem, Jafeth en Cham te lezen. Dit zijn de zonen van Noach, die na de zondvloed de ark verlieten om de stamvaders te worden van de drie werelddelen.

Van verschillende middeleeuwse wereldkaarten is bekend dat ze als altaarstuk gediend hebben. Onder andere de Engelse Herefordkaart is hiervan een voorbeeld. Mogelijkerwijs heeft ook de recent teruggevonden kaart uit het archief van de Hertog van Cornwall oorspronkelijk hiertoe gediend. In en rond het kaartbeeld van 'T in O kaarten' wordt naar bijbelse, c.q. religieuze voorstellingen verwezen. Ook op de afbeelding zien we dit op de onderrand terug. Onder

andere een non en een engel zijn duidelijk herkenbaar. Een vergelijking van de inhoud en de wijze van uitvoering van de twee kaarten is dan ook terecht. De Herefordkaart dateert van circa het jaar 1290. Het kaartbeeld is cirkelvormig en heeft een doorsnede van circa 140 cm. Het recent ontdekte fragment heeft afmetingen van 62 x 53 cm en is vermoedelijk 5 tot 30 jaar ouder. Het complete kaartbeeld is, overeenkomstig de Herefordkaart, rond geweest en had een doorsnee van circa 164 cm. Duidelijk herkenbaar op de afbeelding is de rij eilanden die tegen de rand van het kaartbeeld ligt. Onder andere is op het tweede eiland van onder af gezien de toponiem *Grara Insula* te lezen. Hiermee wordt één van de Canarische Eilanden bedoeld. Ook springen de ingetekende rivier (de Nijl, geschreven als *Nulcol*) en verschillende in Afrika voorkomende dieren in het oog. Op het eerste gezicht lijkt het erop dat de kaartteekenaar een uiterst merkwaardig beeld had van het menstype dat Afrika bewoonde. Het blijkt echter dat de getekende kannibalen, benen etende, mens/dierkruisingen verschillende mythologische figuren uitbeelden. In zijn lezing op het 12e internationale congres voor de Geschiedenis van de Kartografie in Parijs (7-12 september 1987) identificeerde Graham Haslam deze als *Cynomolgi*, *Anthroprofagi*, *Himantopedes*, *Archabatite*, *Troglodyte* en *Blemyes*.⁶ Deze namen zijn terug te vinden als het eerste woord in de teksten langs de rechteroever van de Nijl.

Al eerder werd besproken dat de nieuw teruggevonden kaart een verwantschap heeft met de Hereford wereldkaart uit circa 1290. Er is echter nog een wereldkaart die een opvallende verwantschap met de kaart uit het archief van de prins van Wales vertoont. Bedoeld wordt de Psalterkaart (getekend in ca. 1275) die in de British Library⁷ bewaard wordt. Het toponiem *Mathabres* (in de linkerbovenhoek, onder de handen van het voorovergebogen mannetje), waarmee een Afrikaanse provincie wordt aangeduid, komt in dezelfde spelling op zowel het Duchy-fragment als op de Psalterkaart voor. Op de Herefordkaart is deze naam gewijzigd in *Notabres*. Ook komen op zowel de Psalterkaart als het Duchy-fragment dezelfde mythologische figuren voor (N.B. op het Duchy-fragment staat één figuur meer ingetekend; de *Archabatite* ontbreekt op de Psalterkaart). Een derde aanwijzing dat de Psalterkaart en het Duchy-fragment in ieder geval een verwantschap vertonen blijkt uit de wijze waarop de blazende winden (langs de rand van het kaartbeeld) gesymboliseerd worden. De belangrijkste noorder-, zuider-, wester- en oosterwind door vier relatief grote menselijke hoofden die uit volle kracht blazen. Andere, uit tussenliggende kompasrichtingen komende winden, worden gesymboliseerd door kleinere blazende hoofden. Het is niet zeker wie als auteur van de kaart aangemerkt moet worden. Haslam suggereert dat het het meest voor de hand liggend is om Richard de Bello verantwoordelijk te

Rechter onderhoek van de wereldkaart uit het archief van de Hertog van Cornwall. De officiële titel van de kaart luidt: *The Duchy of Cornwall world map*. Hij werd vermoedelijk tussen 1260 en 1285 getekend (on loan from the Duchy of Cornwall Office by the Prince of Wales).

stellen. Hij staat reeds te boek als de vervaardiger van de beroemde Herefordkaart.

De Aslakekaart

De kaart werd vernoemd naar ene Walter Aslake, een landeigenaar uit het Engelse Norfolk. Hij heeft het perkament waarop de manuscripttekening stond, gebruikt ter versteviging van de band van een vermoedelijk in de tacht-

ger jaren van de vijftiende eeuw gebonden rol papieren waarin de administratie van Aslakes landerijen bijgehouden werd. Dit werk bevond zich generaties lang in privébezit en werd recentelijk ter beoordeling van de inhoud aangeboden aan de British Library. Hierbij werd vastgesteld dat het kaartfragment ouder was dan de inhoud van het boek. Het is niet juist om bij de Aslakekaart te spreken van één kaartfragment. In feite bestaat hij uit twee delen. Dit zijn een hele smalle strook van slechts enkele centimeters breed waarop slechts een klein deel van het kaartbeeld staat inge-

tekend, maar waarvan het tot op dit moment nog niet met zekerheid te zeggen is welk deel van de aardbol het voorstelt, alsmede een veel groter deel. Als er in het navolgende gesproken wordt van 'de kaart' of 'het bewaarde fragment', dan wordt in feite alleen het grotere deel van de Aslakekaart bedoeld.

Vermoedelijk werd de kaart tussen 1350 en 1385 getekend. Het bewaarde fragment heeft afmetingen van maximaal 60 × 23 cm. Vermoedelijk was de complete kaart ongeveer driemaal zo groot. Het is duidelijk vast te stellen dat de kaart, net als de 'Duchy of Cornwall'-kaart, van het T-in-O type is. Hoogst waarschijnlijk is de kaart oorspronkelijk afkomstig uit het vroegere bezit van de 'Creak Abbey', die eveneens in Norfolk lag. Deze abdij werd in het najaar van 1483 in de as gelegd. Mogelijkerwijs werd de complete kaart bij die verwoesting zwaar beschadigd, heeft Aslake in een iets later stadium een overgebleven restant gevonden en is het gaan gebruiken als een soort bescherming voor de administratieve papierrol. Aslake is dus niet de tekenaar van de kaart, maar degene die hem voor een bijna onvermijdelijk verloren gaan behoed heeft.

Simpele voorstelling van een 'T-in-O-kaart' door Isidorus van Sevilla. Doorsnede: 6,5 cm; gepubliceerd in diens *Etymologiae* . . . 1472.⁵

Op het eerste gezicht kan men aan de foto niet veel bijzonderheden onderscheiden. Echter onder ultra-violetlicht worden een groot aantal toponiemen en teksten die in het Latijn geschreven zijn, zichtbaar, alsmede een aantal tekeningen. Naar aanleiding van het beeld dat deze ultra-violetopnames opleverden werd in London een Latijn-Engelse toponiemen/tekstreconstructie gemaakt.⁸ In Utrecht werd op basis van deze reconstructie een nieuwe tekening vervaardigd, en, voorzover mogelijk, van Nederlandse teksten en toponiemen, voorzien.⁹ Als er in het kaartbeeld woorden tussen haakjes staan betekent dit dat vermoed wordt dat deze tekst er staat, dan wel gestaan heeft. Als er haakjes zonder tekst geplaatst werden betekent dit dat met zekerheid gezegd kan worden dat er tekst stond, maar dat deze tot op heden niet te reconstrueren viel.

Wat is er nu zo bijzonder aan het kaartfragment? De ont-

dekking van de Aslakekaart wordt gezien als een vondst die de laat-middeleeuwse Engelse kartografie in een nieuw licht zet. Het blijkt namelijk dat de tekenaar over nautische kennis beschikt moet hebben, waarvan we niet wisten dat die al zo vroeg in Engeland bekend was. Het is in beginsel mogelijk dat de kaartvervaardiger uit eigen ervaring deze kennis opgedaan had, meer waarschijnlijk is echter dat hij over een zeekaart kon beschikken die elders gemaakt werd. Hoogst waarschijnlijk heeft hij diverse vormen – met name valt te denken aan een aantal kustlijnen – alsmede een aantal toponiemen overgenomen van een oudere kaart. Vermoedelijk heeft de tekenaar van de Aslakekaart de beschikking gehad over een portolaan (achtige) kaart. Het vermoeden dat aan de basis van de Aslakekaart een portolaan stond vindt zijn oorsprong in de wijze waarop de meeste toponiemen langs de Middellandse zee-kust, overeenkomstig de wijze waarop dit op portolaan-kaarten gebeurde, haaks op deze kustlijn staan. Als we uitgaan van een oudere basiskaart lijkt het vanwege de stijl het meest voor de hand liggen dat de kartograaf over een Catalaanse portolaan beschikte. Het is niet met zekerheid te zeggen hoe het mogelijk was dat hij daarover de beschikking kreeg. Twee mogelijkheden liggen voor de hand. Ten eerste kan die kaart bij oorlogshandelingen buitgemaakt zijn. Ten tweede, en dat lijkt meer waarschijnlijk, kan de moederkaart via kustvaart en handel in Engeland terecht gekomen zijn. Uit de inhoud van de Aslakekaart blijkt dat belangrijke kennis over het midden- en het wat verdere oosten reeds tweehonderd jaar eerder in Engeland bekend was dan tot voor kort werd aangenomen. Peter Barber stelt dat de Aslakekaart tot op heden de oudste herkende kaart is die inhoudelijke portolaaninformatie geeft en waarvan aangenomen moet worden dat hij ten noorden van de Alpen gemaakt werd.

Naast verwantschap met een tot op heden niet bekende voorbeeldkaart suggereert het *Bulletin of the British Library*¹⁰ ook voor de Aslakekaart een verwantschap met de al eerder genoemde Psalterkaart uit circa 1275, of een daar heel sterk op gelijkende uitgave. Het blijkt dat een aantal toponiemen die op zowel de Aslake- als op de Psalterkaart voorkomen erg veel op elkaar lijken. In het genoemde *Bulletin* staat ook te lezen, dat met 'het ontdekken van de twee kaartfragmenten (Duchy en Aslake)', vermoedelijk bedoelt men echter in het bijzonder de Aslakekaart, 'de geaccepteerde suprematie van Duitsland, Italië en het Iberische schiereiland op het gebied van de middeleeuwse kartografie geweld aangedaan zal worden'. Ook in Engeland, zo blijkt nu, was al ruim voor het eind van de veertiende eeuw vergelijkbare kennis over de wereldzeeën aanwezig.

Slot

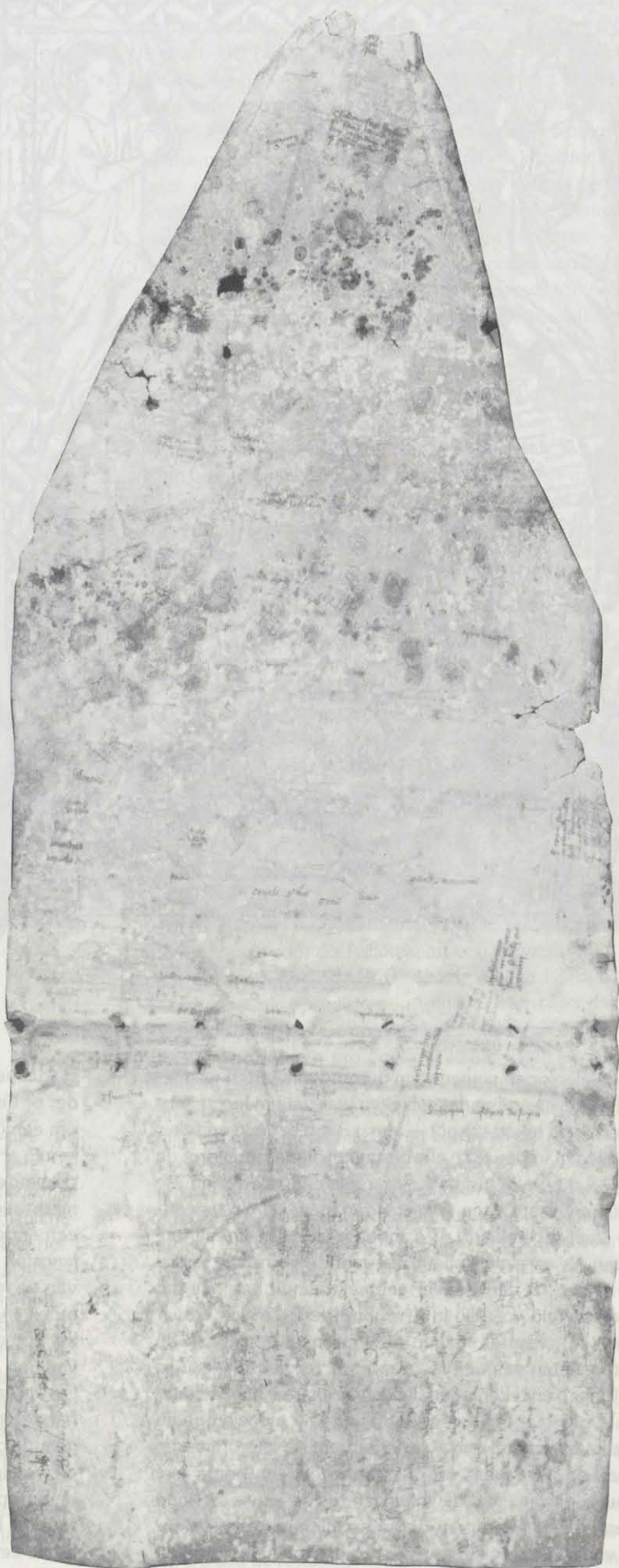
In een Engels kranteartikel¹¹ werd gesuggereerd dat het ontdekken van Amerika door Columbus in 1492 de reden geweest zou zijn dat de kaart uit de archieven van de hertog van Cornwall niet langer meer voldeed aan de eisen die men vanaf dat moment aan een wereldkaart diende te stellen. Dit zou de reden zijn dat de kaart tot boekband versneden werd. Deze suggestie is in zijn algemeenheid wel juist

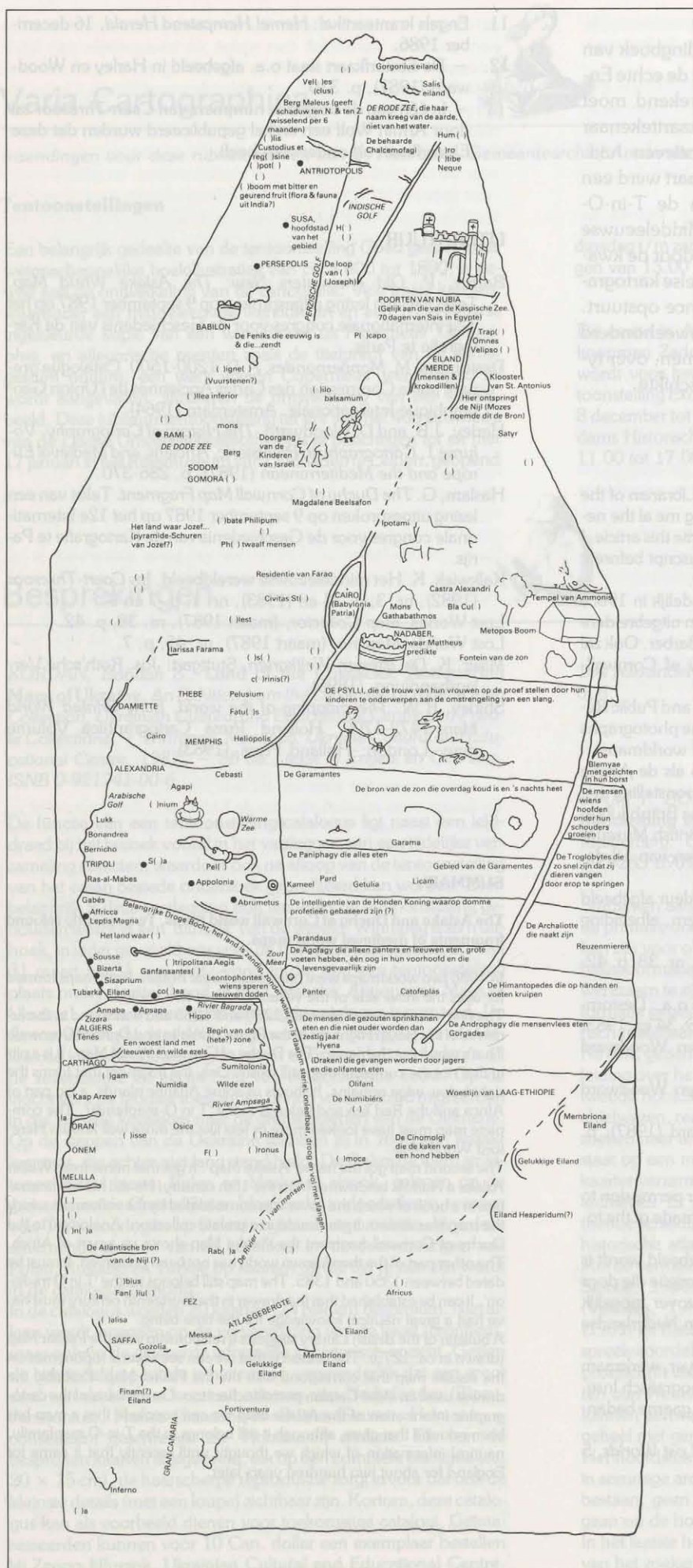
De Psalterkaart. Vermoedelijk getekend rond het jaar 1275. Afmetingen 14,3 × 9,5 cm; Naar Miller (1895) (Copyright: The British Library Board).

— in de afgelopen eeuwen zijn duizenden kaarten weggegooid en vernietigd nadat gebleken was dat het ingetekende kaartbeeld tekort schoot — maar is erg beperkt en zeker niet volledig. In praktisch alle bestaande literatuur wordt de 'T-in-O-kartografie' primair gezien als een middeleeuwse kunstuiting waarop een religieus, zeg maar bijbels, wereldbeeld staat ingetekend. We moeten de 'T-in-O-kaarten' niet zien als een kwalitatief hoogstaande vorm van kartografie. Neen, ze zijn veeleer gemaakt vanuit het idee dat God de wereld volledig in Zijn hand heeft en zich erover ontfermt. De kaarten maken deze filosofie visueel. Op de meeste kaarten van dit type staan ook religieuze tekstuele verwijzingen en tekeningen die verwijzen naar bijbelse taferele. Ook staat vaak een Godfiguur (zie afbeelding van Psalterkaart) ingetekend. Onder andere de Ebstorkkaart¹² laat aan de bovenkant van het kaartbeeld een hoofd met een aureool zien, aan de linker- en rechterkant een hand en aan de onderkant van de aardschijf een paar voeten. Deze vorm van religieuze kunst, c.q. kartografie, wordt later in de Renaissance, niet meer vervaardigd. Vanuit Italië

stelde men zich vanaf vermoedelijk het eind van de dertiende, of het begin van de veertiende eeuw primair ten doel om een geografisch zo correct mogelijk kaartenbeeld te tekenen. Hierbij werd dus afgestapt van de oorspronkelijke religieuze motieven van kaartvervaardiging. De belangrijkste reden hiervoor was dat men de kaart heel bewust een andere functie gaf. Niet langer meer was het een verlengstuk van de beleving van religie, maar vanaf het begin van de renaissance besepte men terdege, dat men met behulp van een goede kaart de weg naar voor de kaartgebruiker nog onbekende verten kan volgen. Iets wat met behulp van het kaartbeeld op de T-in-O kaarten niet mogelijk is. Dit gaat vanzelfsprekend samen met de wens om de handel steeds verder uit te breiden en de daarmee gepaard gaande ontdekking van nog niet eerder bekende delen van de wereld. We moeten ons realiseren dat de renaissance in de Europese kartografie het eerst gestalte krijgt in de landen rond de Middellandse Zee. Vermoedelijk werden in Venetië de eerste nieuwe kustkaarten, de portolanen, vervaardigd. Langzaam verspreidt deze kartografie zich dan naar

(Copyright: The British Library Board).

het westen en het noorden.

We moeten concluderen dat de kaart uit het dingboek van de 'Hemel Hempstead' een kaart is die nog tot de echte Engelse middeleeuwse 'T-in-O kartografie' gerekend moet worden. Hij werd zonder twijfel door een kaarttekenaar vervaardigd die religieuze vervaardigingsmotieven had. Met de ongeveer een eeuw jongere Aslake-kaart werd een kaart teruggevonden die weliswaar nog in de T-in-O-traditie past, en die daarom eveneens tot de Middeleeuwse kartografie gerekend moet worden, maar die door de kwaliteit van de inhoud van het kaartbeeld de Engelse kartografie heel duidelijk de richting van de renaissance opstuurt. Het blijkt nu dat de Engelse kartografie bijna tweehonderd jaar eerder dan tot op heden werd aangenomen, over typisch Renaissanceachtige kaartinformatie beschikte.

NOTEN

1. – I want to thank Mr. Peter Barber, Deputy Librarian of the British Library in London very much for giving me all the necessary information that made it possible to write this article. I am also very grateful that he read my manuscript before it was published in this issue of *Caert-Thresoor*.
– In een van de volgende uitgaven (vermoedelijk in 1988) van het Engelse tijdschrift *Imago Mundi* zal een uitgebreidere bespreking gepubliceerd worden door Peter Barber. Ook zal nog nader ingegaan worden op het Duchy of Cornwall-fragment.
– I should like to thank the department 'Press and Public Relations' of the British Library, for sending me the photographs of the fragments of the two, in 1986 refound worldmaps.
2. – Zowel de Duchy of Cornwall world map als de Aslake Worldmap zijn te zien geweest tijdens een tentoonstelling met de titel: *Lost Worlds* die gehouden werd in The British Library Manuscript Saloon, een afdeling van het British Museum in Londen. De tentoonstelling werd gehouden van 12 december 1986 tot 1 maart 1987.
– Het Duchy of Cornwall-fragment werd in kleur afgebeeld in Harley en Woodward (1987), kleurenkatern, afbeelding 14.
3. Zie: *Lost worlds: Map Collector*, maart 1987, nr. 38, p. 42. Zie: *Lost worlds: Mapline*, maart 1987, p. 7.
4. Zie voor meer informatie over T-in-O-kaarten o.a.: Destombes (1964), p. 168, nr. 8; Kalkwiek (1982), p. 34 en 1983, p. 7 en 8; Shirley (1983), p. 1; Harley en Woodward (1987), p. 286-370.
5. Naar Shirley (1983), p. 1; zie ook Harley en Woodward (1987), p. 331.
6. Haslam (1987); zie ook Harley en Woodward (1987), p. 331.
7. British Museum, Add. MSS. 28.631, fol.9.r.
8. – I want to thank Mrs. Michelle Brown for her permission to let me use the Latin-English transcription she made of the toponymes and texts on the Aslake map.
– De kaart zoals die nu als afbeelding 5 afgebeeld wordt is gemaakt op basis van de Latijn-Engelse transcriptie die door Mrs. Michelle Brown gemaakt werd. Voor zover mogelijk werden teksten in het Nederlands omgezet en Nederlandse toponiemen gebruikt.
9. De kaart werd getekend door Margriet Tiemeyer, werkzaam bij het Kartografisch Laboratorium van het Geografisch Instituut van de R.U. Utrecht. Hiervoor wil ik haar gaarne bedanken.
10. News from The British Library: *Discovering Lost Worlds*, 5 december 1986.

11. Engels kranteartikel: *Hemel Hempstead Herald*, 16 december 1986.
12. – De Ebstorfkaart staat o.a. afgebeeld in Harley en Woodward (1987), p. 310.
– In één van de volgende nummers van *Caert-Thresoor* zal door Armin Wolf een artikel gepubliceerd worden dat deze Ebstorfkaart als onderwerp heeft.

LITERATUUR

- Barber, P. *Old encounters New: The Aslake World Map*. Tekst van een lezing uitgesproken op 9 september 1987 op het 12e internationale congres voor de Geschiedenis van de Kartografie te Parijs.
- Destombes, M. *Mappemondes, A.D. 1200-1500*. Catalogue préparé par la Commission des Cartes Anciennes de l'Union Géographique Internationale. Amsterdam (1964).
- Harley, J.B. and D. Woodward. *The History of Cartography, Volume 1, Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean* (1987), p. 286-370.
- Haslam, G. *The Duchy of Cornwall Map Fragment*. Tekst van een lezing uitgesproken op 9 september 1987 op het 12e internationale congres voor de Geschiedenis van de Kartografie te Parijs.
- Kalkwiek, K. Het middeleeuwse wereldbeeld. In: *Caert-Thresoor* (1982), nr. 3, p. 34 en (1983), nr. 1, p. 7 en 8.
- Lost Worlds. *Map Collector*, (maart 1987), nr. 38, p. 42.
- Lost Worlds. *Mapline*, (maart 1987), nr. 45, p. 7.
- Miller, K. *Die ältesten Weltkarten*, Stuttgart: Jos. Roth'sche Verlagshandlung, (1895).
- Shirley, R.W. *The mapping of the world. Early Printed World Maps 1472-1700*. Holland Press Cartographica Volume nine. London: Holland Press, (1983).

SUMMARY

The Aslake and Duchy of Cornwall world maps. Two recently refound fragments of medieval world maps.

In 1986 two worldmaps were refound in Great Britain. Both maps formed for ages the inner side of the vellum cover of two books.

The first must be dated between 1260 and 1285 and was found in the archives of His Royal Highness of the Prince of Wales and Duke of Cornwall. That's why it got the name: 'The Duchy of Cornwall World Map'. It is a pity that not the complete map still exists. Only the fragment that forms the right below edge remains. It shows us some Atlantic islands, a big part of Africa and the Red sea and belongs to the 'T in O-mapfamily'. The complete map must have looked more or less like the more well known Hereford World Map.

The second map got the name 'Aslake Map'. It got that name from Walter Aslake a Norfolk landowner from the 15th century. He did his administration in a book of which the cover was consolidated by the vellum on which the map was drawn. It was found in a private collection. Analogical to the Duchy of Cornwall-fragment the Aslake Map shows us a part of Africa. The other part of the then known world has not been preserved. It must be dated between 1350 and 1385. The map still belongs to the 'T in O tradition'. It can be established that the drawer in the fourteenth century must have had a great nautical knowledge for the time being.

A bulletin of the British Library suggests a relationship with the Psalter Map (drawn in ca. 1275). The reason is that we can see several toponymes on the Aslake map that correspond with the the Psalter Map. Probably the drawer used an elder Catalan portulanchart too. On the basis of the cartographic information of the Aslake Map we can conclude that a map has been refound that gives, although it still belongs to the T-in-O mapfamily, nautical information of which we thought until recently that it came to England for about two hundred years later.

Varia Cartographica

Inzendingen voor deze rubriek zenden aan E. Fleurbaay, Gemeentearchief Amsterdam, Amsteldijk 67, 1074 HZ Amsterdam

Tentoonstellingen

Een belangrijk gedeelte van de tentoonstelling *Goed gezien*, over wetenschappelijke boekillustraties van circa 800 tot 1800, is gewijd aan de ontwikkeling van de cartografie. Vele fraaie kaarten, waaronder een middeleeuwse wereldkaart en een 16de-eeuwse ingekleurde kopie van een wereldkaart uit Ptolemeus' *Geographia*, en allegorische prenten zoals de titelprent van de *Almagestum novum*, een werk waarin Copernicus' wereldbeeld fel wordt aangevallen, illustreren de ontwikkeling van het wereldbeeld. Deze jubileumtentoonstelling ter ere van het 4de eeuwfeest van de Leidse Universiteitsbibliotheek is te bezichtigen tot en met 17 januari in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, geopend

dinsdag t/m zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur en zon- en feestdagen van 13.00 tot 17.00 uur.

De eerste in Amsterdam in opdracht van de Portugees joodse koopman Zaddiq gedrukte kaart van het Heilige Land (1621) wordt voor het eerst in Nederland geëxposeerd tijdens de tentoonstelling *Exodo, Portugezen in Amsterdam 1600-1800* die van 8 december tot en met 21 februari wordt gehouden in het Amsterdams Historisch Museum. Het museum is dagelijks geopend van 11.00 tot 17.00 uur.

Besprekingen

KORDAN, Bohdan S., *Land of the Cossacks: Antiquarian Maps of Ukraine. An Exhibition from the University of Alberta Map Collection, Ukrainian Cultural and Educational Centre and Private Collections.* — Winnipeg, Manitoba: Ukraine Cultural and Educational Centre, 1987. — 56 blz., tekst in Engels en Oekraïns. ISBN 0-921741-00-6.

De functie van een tentoonstellingscatalogus ligt naast een leidraad bij het bezoek vooral in het vastleggen van een tijdelijke verzameling objecten, waardoor ook na afloop van de tentoonstelling van het eraan bestede onderzoek geprofiteerd kan worden. Even belangrijk is deze vastlegging ook wanneer de tentoonstelling gehouden wordt in een 'uithoek' van de wereld. Winnipeg is zo'n uithoek, in ieder geval althans voor de Europese kaarthistoricus. Van 31 maart tot 31 mei 1987 vond in die stad een tentoonstelling plaats onder de titel 'Land of the Cossacks: Antiquarian Maps of Ukraine', waarvan een goed verzorgde catalogus is gemaakt. De tentoonstelling had tot doel de opkomst en ondergang van de Oekraïense kozakkenbeweging te tonen door middel van kaarten uit de zeventiende en eerste helft van de achttiende eeuw. Op de vlucht voor de feodale toestanden in hun woongebied migreerden in die tijd vele kozakken naar de grensgebieden van de Oekraïne. Op de steppen van de Oekraïne stichtten zij in 1648 een kozakkenstaat, die echter niet lang stand hield. De Oekraïne werd strijd-toneel zowel tussen Polen en Moskovië alsook, gelegen op de grens tussen de Christelijke en Islamitische invloedssferen, werden vele Turkenoorlogen op Oekraïens gebied uitgevochten. Hoe deze afnemende invloed van de kozakken en de overwinningen van Polen, Rusland en Turkije op kaarten uit die tijd te zien zijn wordt in de catalogus getoond.

In de catalogus worden 20 kaarten (24 bladen) besproken. Niet alleen wordt ingegaan op de vervaardiging van de kaart (bronnen), maar ook op de geleverde informatie in historisch opzicht. Gezien de behandelde periode is het niet zo verwonderlijk dat een groot deel van de kaarten komt uit atlassen van Nederlandse (Blaeu, Janssonius), Franse (Sanson) en Duitse (Seutter, Homann — consequent geschreven als 'Homman') makers. Elk van de besproken kaarten is afgebeeld, elk op een complete bladzijde (ca. 20 x 15 cm), de haarscherpe reproductie zorgt ervoor dat ook de kleinste details (met een loupe) zichtbaar zijn. Kortom, deze catalogus kan als voorbeeld dienen voor toekomstige catalogi. Geïnteresseerden kunnen voor 10 Can. dollar een exemplaar bestellen bij Zenon Hluszok, Ukrainian Cultural and Educational Centre,

184 Alexander Avenue East, Winnipeg, Manitoba, Canada R3B 0L6.

Peter van der Krogt

J.A.M.Y. BOS-ROPS en M. BRUGGEMAN, *Archief-wijzer: handleiding voor het gebruik van archieven in Nederland* — Muiderberg: Coutinho, 1987. — 109 p.: ill.: 24 cm. ISBN 90 6283 6909 : f 24,50.

Studenten aan Hoger Beroeps- en Universitair onderwijs vormen de primaire doelgroep van deze handleiding, die echter ook nuttig kan zijn voor overige archiefgebruikers. De pretentie is althans alle basisinformatie te geven die nodig is om met vrucht in archieven werkzaam te zijn. Ik zal in het navolgende vooral nagaan welke informatie gegeven wordt over kartografisch en topografisch historisch materiaal.

Na een, gezien de totale omvang van het boekje, vrij uitvoerige inleiding over het ontstaan van het moderne archiefwezen volgt een tweede hoofdstuk met informatie over de organisatie van het archiefwezen, rechten van archiefgebruikers en hulpmiddelen bij het zoeken naar archieven en archiefstukken. In dit nuttige hoofdstuk staat op een m.i. wat merkwaardige plaats enige informatie over kaartenverzamelingen en topografisch-historische atlassen in of bij archieven. Er wordt hier zeer kort ingegaan op de vaak voorkomende scheiding van archiefstukken en kaarten. De topografisch-historische atlassen moeten het met nog minder ruimte stellen. Met de vermelding van de gidsen voor kaartenverzamelingen (van Slobbe, 1980) en voor de Topografisch-Historische Atlassen (Verhees, 1982), Koemans *Collections of maps and atlases* (1961) en Ristows *World directory of map collections* (1976) is de spreekwoordelijke koek voor de kaartgebruikers alweer op. Het proefschrift van Marijke Donkersloot-de Vrij, *Topografische kaarten van Nederland vóór 1750* (1981), dat zich geheel richt op kaarten aanwezig in de Nederlandse rijksarchieven, wordt in het geheel niet genoemd.

Het hoofdstuk "Werken met archieven" geeft behalve het feit dat in sommige archieven aparte studiezalen voor kaarten en prenten bestaan, geen informatie over dit materiaal. Verder wordt ingegaan op de hoofdlijnen van de paleografie.

In het laatste hoofdstuk wordt een onderzoeksvoorbeeld gegeven van het zoeken naar informatie betreffende personen.

Veertien pagina's bibliografische en praktische informatie completeren het boekje. De rangschikking van de titels in de literatuuroverzichten is niet overal even duidelijk.

De waarde voor de archief(kaart)gebruiker ligt tussen de meer theoretische *Gids voor de Nederlandse archieven* van Formsma en Ketelaar (1981) en de praktisch gerichte *Handleiding voor de beoefening van de lokale en regionale geschiedenis* van Jappe Alberts en Van der Steur (1984). Vooral deze laatste biedt de kaartgebruiker veel meer informatie.

Onderzoekers die speciaal aandacht hebben voor kaarten en prenten komen er in deze archiefwijzer wat bekaaid vanaf.

Rob Braam

DAVID WOODWARD (editor), *Art and Cartography: Six historical Essays*. - London: The University of Chicago Press, 1987- 249 blz. ill., 28,5 x 22 cm, \$ 77.95, ISBN 0-226-90722-8.

Op 30 oktober en 1 november 1980 werd in de Newberry Library in de Verenigde Staten de zesde serie in de zogenaamde Kenneth Nebenzahl Jr. Lectures-reeks gehouden. De opzet van deze uit zes lezingen bestaande tweedaagse was in te gaan op, en enig zicht te krijgen in de relatie 'Kunst en Kartografie'.

In de inleiding lijkt Woodward enigszins te suggereren, dat tot voor kort de relatie kunst en kartografie weliswaar erkend werd, maar dat bestudering van deze twee amper het niveau van het bekijken van barokke putti overstegen was. Hij stelt in zijn overigens zeer lezenswaardige inleiding dat dit boek een meer fundamentele aanpak beoogt om de twee verwante wetenschappen tot elkaar te brengen. Dit is in belangrijke mate gelukt. In het boek worden kartografische producten bekeken door een kunsthistorische bril.

Alle zes de essays bieden een hoeveelheid nieuwe informatie, doch zij zijn voor de bestudering van de relatie kunst en kartografie beslist niet van gelijke waarde. Wel scoren ze alle zes, zonder uitzondering, een dikke voldoende.

Het artikel van Juergen Schulz gaat in op een aantal geschilderde kaarten die vele meters muur in Italiaanse paleizen bedek(k) (t)en. Hij behandelt de motieven die leidden tot vervaardiging van deze 'Mural Map Cycles'. Hij bekijkt deze zowel voor de kunstgeschiedenis als voor de kartografie opmerkelijke wandschilderingen vanuit een optiek die, zo zegt hij zelf, nooit eerder gedaan werd. Het artikel is bij uitstek een voorbeeld van een essay over oude kaarten geschreven door een auteur met een kunsthistorische kijk. Schulz' bijdrage leidt tot een zeer lezenswaardig essay. Het artikel is een belangrijke bijdrage tot de kennis over deze typische uiting van renaissancekartografie. Ook is zijn conclusie dat deze fraaie wandschilderingen met name gemaakt werden om indruk te maken op bezoekers van de paleizen en niet primair een functionele vervaardigingsreden hadden is voor de kartografie van belang.

De boodschap die James Welu ons geeft vind ik confronterend. Het was reeds algemeen bekend dat de beroemde zeventiende-eeuwse Amsterdamse kartografen / uitgevers als Blaeu en Visscher zo goed als geen landmeetkundige prestaties op hun naam hebben staan. Door een groot aantal voorbeelden op te sommen van kopieerwerk van decoratieve ontwerpen die derden maakten maakt Wel is duidelijk dat deze uitgevers ook wat betreft hun kunstzinnige aspiraties op een enorme wijze door de mand vallen. Hij beschrijft dat de zestiende-eeuwse kaartuitgevers hierbij vooral steunden op zogenaamde 'Ornamental Prints'. Dit zijn series drukwerken die door kunstenaars / ontwerpers gemaakt werden en waarop cartoucheontwerpen ter overname door derden aangeboden werden. In de zeventiende eeuw bedienden de kaartuitgevers zich met name van 'Figurative Prints'. Vergelijkbare werkjes, maar dan speciaal gericht op allegorische, symbolische en picturale versieringen. Mijns inziens maakt dit artikel het duidelijkst de link tussen kunst en kartografie zichtbaar gezien vanuit de kartografie. Juist omgekeerd ligt dit bij de bijdrage van Svetlana Alpers. (N.B. Haar essay was reeds in 1983 in een praktisch ongewijzigde vorm in haar boek *The Art of Describing: Dutch art in the Seventeenth Century* gepubliceerd). Zij bekijkt een en ander weer volledig vanuit de kunsthistorische hoek. Haar startpunt is dat zij kaartbeelden als 'wetenschap' formuleert en dat ze decoraties, tekeningen en schilderijen als 'kunst' ziet. Oude kaarten verenigen beide in

zich. In het hoofdstuk *Mapped Landscapes* gaat ze amper in op de kartografie en behandelt met name de interpretatie van landschappen op schilderijen. Voor een kartograaf is het hoofdstuk over *Topographical city views* veel meer aansprekend. Onder andere gaat ze in op de vraag wat een, 'kunstzinnig schilderij' van een stad (profiel) is. Dit stelt ze tegenover het 'geschilderd(e) stad (sprofiel)' gezien vanuit een puur kartografisch gezichtspunt'. De kunstenaar wil het eindresultaat bewust mooier maken, en gebruikt hiervoor speciale lichteffecten en laat bewust dingen weg of geeft ze speciale aandacht. Bij de kartografische schilder staat primair het belang van de correcte weergave voorop. Als een bepaalde lichtval op het schilderij gebruikt wordt dient die overal in gelijke mate gebruikt te worden. Over het gedeelte dat Alpers aan het schilderij 'De Schilder Konst' van Johannes Vermeer wijdt wil ik niet diep ingaan. Hierover verschijnt in één van de volgende nummers van *Caert-Thresoor* een artikel dat in zijn geheel gewijd zal zijn aan de kritiek op de visie van Alpers op dit schilderij.

Een van de verdiensten van zowel het artikel van Svetlana Alpers als dat van Samuel Y. Edgerton Jr., het laatste kreeg als titel: *From Mental Matrixes to Mappamundi to Christian Empire: The Heritage of Ptolomaic Cartography in the Renaissance*, is dat deze artikelen een aanzet geven tot discussie en visieontwikkeling. In de tot op heden verschenen literatuur met betrekking tot de geschiedenis van de kartografie bestaat nog maar weinig materiaal dat zodanig geschreven is dat het daartoe uitnodigt. Er verschijnt bijzonder veel 'beschrijvende literatuur'. Met de visie van beide auteurs kun je het zowel eens als oneens zijn. Zou het inderdaad zo zijn geweest zoals hier beschreven wordt? Edgerton behandelt in zijn bijdrage uitgebreid de beroemde tekening van Leonardo da Vinci met de titel 'Man in een Cirkel en in een Vierkant'. Hij poneert dat deze tekening een duidelijke link legt naar het grid dat Ptolomeus over zijn wereldkaart legt. De inspiratie tot het tekenen van grids werkte door in zowel de architectuur als in het vervaardigen van perspectieftekeningen. Deze inspiratie zou via Ptolomeus' kartografie verkregen zijn en de hele Italiaanse renaissancekunst beïnvloed hebben. Ik voel me niet capabel om deze visie te beamen, noch te bestrijden, maar het zette wel tot overpeinzing aan.

De laatste twee artikelen zijn van de hand van Ulla Ehrensverd en David Woodward. Het zijn beide artikelen die de fundamenteën van de kartografie raken. Het eerste gaat in op de ontwikkeling van het kleurgebruik op kaarten. Het tweede op de belettering van kartografische documenten. Beiden maken de driedeling in manuscriptkaarten, hout- en koperdruk, en moderne(re) druktechnieken. Beiden benadrukken dat vooral de stand van de techniek bepalend geweest is voor de kwaliteit van zowel het kleurgebruik, als de belettering. Ze geven een overzichtelijk en prettig leesbaar overzicht van hun onderwerp. Hierbij gaat Woodward beslist wat dieper op de materie in dan Ehrensverd. Beiden betrekken in hun bijdrage in de gehele periode van kartografie bedrijven, tot in de moderne tijd. Het ware het wenselijk geweest als Ehrensverd iets meer aandacht geschonken had aan recente kleurtheorieën.

Bijzonder aardig is haar stuk dat gaat over de associaties en het samengaan in het kaartbeeld van kleuren, windrichtingen en jaargetijden. Het laatste artikel van Woodward onderscheidt drie schrijfstijlen. De Karolingische, de Gothische en de Humanistische beletteringsstijl. De laatste heeft zich ontwikkeld in zeer vele vormen en wordt in feite nog steeds gebruikt. In feite staat los hiervan de ontwikkeling van de techniek. De Karolingische stijl werd tot aan het jaar 1200 gebruikt, de Gothische tot in het begin van de veertiende eeuw, en de Humanistische nog steeds. Het zal duidelijk zijn dat de ontwikkeling van de druktechnieken zelf, hier geen gelijke tred mee hield. De laatstgenoemde twee artikelen geven een welkom overzicht van hoe het is, en hoe het was. Tegelijkertijd moet geconstateerd worden dat, hoewel de belangrijkste ontwikkelingen in een notedop geschetst worden, hiermee niet de geschiedenis van de kleurontwikkeling en de belettering van kaarten uitgeplozen is.

The Art of Cartography is een bijzonder fraai boek. Het is een bijzondere verdienste van David Woodward, dat het hem gelukt is de lezingen van de Nebenzahl-Lectures in een gebundelde vorm uit te geven. Het boek nodigt beslist uit tot verdieping in de relatie Kunst en Kartografie. Een goede aanzet is gemaakt.

Marc Hameleers

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Inzendingen voor deze rubriek aan: drs. J.W.H. Werner, Universiteitsbibliotheek, Postbus 19185 1000 GD Amsterdam.

- *Admissies als landmeter in Nederland voor 1811: bronnen voor de geschiedenis van de landmeetkunde en haar toepassing in administratie, architectuur, kartografie en vesting- en waterbouwkunde*; onder redactie van E. Mulder en K. Zandvliet. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1987. 300 blz., ca. 50 ill. f 75,—.

- *Cartographical innovations: an international handbook of mapping terms to 1900*; ed. by Helen M. Wallis and Arthur H. Robinson. Tring: Map Collector Publications in association with the International Cartographic Association, 1987. Ill. in z/w, XX + 353 blz. ISBN 0 906 430 04 6. Ca. f 150,—.

— *Cartography in prehistoric, ancient, and medieval Europe, and the Mediterranean*; ed. by J.B. Harley and David Woodward. Chicago and London: University of Chicago Press, 1987. 656 blz., ill., in kl. en z/w. (The history of cartography; 1). ISBN 0-226-31633-5. Ca. f 280,—.

Dit boek is het eerste deel dat verschijnt in het kader van een monumentaal project *The history of cartography*, een zesdelig standaardwerk over de geschiedenis van kaarten en kartografie. De volgende delen zullen nog verschijnen:

2. Cartography in the traditional Asian societies.
3. Cartography in the age of renaissance and discovery.
4. Cartography in the age of science, enlightenment, and expansion.
5. Cartography in the nineteenth century.
6. Cartography in the twentieth century.

DEYS, H.P., Een Rheens-Veens grensconflict in 1697. In: *Oud Veenendaal*, sept. 1987, blz. 68-83.

- *De generaele domeinkaarten van het Markiezaat van Bergen op Zoom*; met toelichting door Willem A. van Ham. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1987. 12 facs. krtn. in map + toel. (36 blz.). ISBN 90 6469 565 2. f 150,—.

HAMELEERS, Marc, De strijd om de Haarlemmermeer. In: *Geografie in Utrecht*. Utrecht: Rijksuniversiteit te Utrecht, 1987. Blz. 46-52.

Artikel naar aanleiding van kunsthistorische en zinnebeeldige aspecten op de gedrukte kaarten van het plan van J.B. Veris.

HEINEMEIJER, W.F., M.F. WAGENAAR e.a., Amsterdam in kaarten: *Veranderingen van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede en Antwerpen: Zomer & Keuning, 1987. 224 blz., ill. in kl. en z/w. ISBN 90 210 5033 1. f 125,—.

MARGRY, P.J., P. RATSMA en B.M.J. SPEET, *Stadsplattegronden: werken met kaartmateriaal bij historisch onderzoek*. Hilversum: Verloren en Historische Vereniging Holland, 1987. Ca. 112 blz., ca. 40 ill. (Hollandse Studiën; 20); ISBN 9070403218. f 25,—.

MIERLO, Th. van, De betekenis van historisch kaartmateriaal bij een onderzoek naar de stadsmuren van Kampen in de 14e en 15e eeuw. In: *Aanzet* 5/2 (maart 1987), blz. 45-60.

PASTOUREAU, Mireille, Maps at the Bibliothèque Nationale: a collection of collections. In: *The Map Collector* no. 40 (autumn 1987) blz. 8-12.

SMITH, David, Jansson versus Blaeu: a study in competitive response in the production of English county maps. In: *The Cartographic Journal* 23/2 (Dec. 1986) blz. 106-114.

VRIES, Dirk de, *De oude wereld en de ontdekking van Amerika: een kartografische verkenning*. Leiden: Vakgroep Spaans / TCLA, 1986. 30 blz.

WATERBOLK, E.H., Viglius van Aytta te Ingolstadt (1537-1542) en de kartografie. In: *De historie herzien*, blz. 165-182.

De historie herzien is de vijfde bundel "Historische avonden" uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen ter gelegenheid van zijn honderdjarig bestaan. Informatie: Verloren, Nieuweg 67, 1214 GM Hilversum, ISBN 9065503099, Prijs: f 37,50.

WELU, James A., The maps of Willem Buytewech. in: *Hoogsteder-Naumann Mercury* (1987) blz. 21-28. ISSN 0169-1198.

De Hoogsteder-Naumann Mercury verschijnt onregelmatig bij: Davaco Publishers, Beukenlaan 3, 8085 RK Doornspijk. Tel. 05258-1198.

WHYTEHEAD, Peter J., The Marcgraf map of Brasil. In: *The Map Collector* no. 40 (autumn 1987) blz. 17-20.

Artikel over de belangrijke kaart van Brazilië door Georg Marcgraf (1610-1643). Een gedetailleerde analyse van de kaart, vergezeld van volledige bibliografische verwijzingen vindt men in: Whitebread, P.J.P. & M. Boeseman, *A portrait of Dutch seventeenth century Brazil: animals, plants and people by the artist of Joan Maurits of Nassau*. Amsterdam: Kon. Ned. Aka-

THE MAP COLLECTOR

The World's leading journal for lovers of early maps

- ★ Original articles by leading researchers
 - ★ News of people and events in the map world
 - ★ Current catalogue and publication listings
 - ★ Book Reviews
 - ★ Letters from all parts of the globe
 - ★ Auction prices
 - ★ Classified Advertisements
- and much more . . .

Secure your copy now. Write to:

MAP COLLECTOR PUBLICATIONS (1982) Ltd.
48 High Street, Tring, Herts. HP23 5AE, England.
Telephone: (044 282) 4977.

UK subscription £23 All other countries £26
Published Quarterly

Editor: Valerie G. Scott

Associate Editor: Helen M. Wallis

demie van Wetenschappen; North Holland Publishing Company, 1987.

ZANDVLIET, K., Zacharias Wagenaer 1614-1668; a life in the service of the Dutch East Company and the Dutch West India Company. In: *The Dutch East India Company in the 17th century: life and work of Zacharias Wagenaer (1614-1668)*. Tentoonstellingscatalogus Nagasaki Holland village (april-oktober 1987).

INHOUD 6e jaargang 1987

Artikelen

- BRINK, P. van den, Maria de Haan en Isaac Tirion: Een bladzijde uit de geschiedenis van de waterstaatskartografie 39
- BRUIN, R. de, en M. DONKERSLOOT-DE VRIJ, Militaire karteringen in Utrecht tijdens het patriotse bewind (1787) 33
- HAM, W.A. van, De landmeters uit de familie Adan en hun betekenis voor de kartografie van westelijk Noord-Brabant 23
- HAMELEERS, M. De Aslake- en de Duchy of Cornwall-wereldkaarten. Twee recent teruggevonden fragmenten van middeleeuwse wereldkaarten 54
- KROGT, P. van der, Plattegrond van Delft na de brand van 1536 17
- MEURER, P.H., De kaart van Westfalen van Mercators erven uit 1599 11
- SCHILDER, G. Een merkwaardige 16e-eeuwse kaart van Midden-Nederland in twee bladen uitgegeven door de familie Galle 49
- SCHOLTE, M., Vier kaarten van de Kaap de Goede Hoop II 19

ZANDVLIET K., Overzeese militaire kartografie na het echec van 1780-1782: De Oost 1

Besprekingen

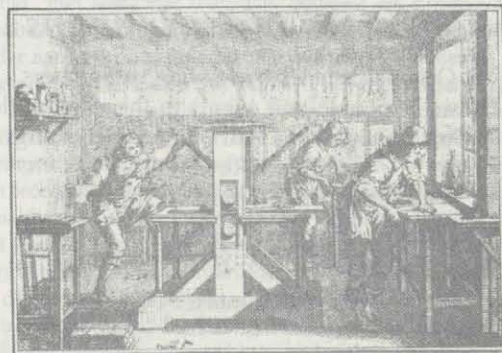
- BOS-ROPS, J.A.M.Y. en M. BRUGGEMAN, Archiefwijzer: handleiding voor het gebruik van archieven in Nederland (R. Braam) 61
- J.A. Colom, 'De Vyerige Colom Verthonende de 7 Nederlandsche Provintien (M. Donkersloot-de Vrij) 47
- ERMEN, E. van, E. van MINGROOT, B. MINNEN en M. van EYCKEN, Limburg in kaart en prent: Historisch cartografisch overzicht van Belgisch en Nederlands Limburg (R. de La Haye) 27
- HAMELEERS, M., West-Friesland in oude kaarten (C. Koe-man) 46
- HEIJDEN, H.A.M. van der, The oldest maps of the Netherlands. An illustrated and annotated cartobibliography of the 16th century maps of the XVII Provinces (A.H. Huusen jr.) 31
- KORDAN, B.S., Land of the Cossacks: Antiquarian maps of Ukraine (P. van der Krogt) 61
- LAURENT, R., De havens aan de kust en aan het Zwin (doorheen oude plannen en luchtfoto's) (P. van der Krogt) 47
- SCHILDER, G., Monumenta Cartographica Neerlandica I (A.H. Sijmons) 30
- SPEET, B.M.J. en Th. ROTHFUSZ, Historische stedenatlas van Nederland, Afl. 4, Kampen (C. van Heel) 29
- De wereld volgens Blaeu. Blaeu's wereldkaart op groot formaat uit 1646, red. F. Wieringa (P. Ratsma) 28
- WOODWARD, D. (ed.), Art and Cartography: Six historical essays (M. Hameleers) 62
- In memoriam J.T.W. van Bracht (G. Schilder) 43
- Varia Cartographica 14, 27, 32, 43, 61
- Nieuwe literatuur- en facsimile-uitgaven 16, 32, 48, 63

MERCATOR
Achter Clarenburg 2
3511 JJ Utrecht - NL
Tel. 030 - 32 13 42

Catalogus op aanvraag

Decoratieve grafiek
Prentenrestauratie (25 jaar ervaring)
Inlijsten.

Hanneke Winnubst
Tuinstraat 169
1015 PB Amsterdam
tel. 020-851689

J. Emmering
Antiquarian Bookseller
and Printdealer

N. H. Voorburgwal 304
1012 RV Amsterdam
tel. 020 - 231476

Old and Rare maps. West Indiana

Günter SCHILDER - *Australia Unveiled*. The share of the Dutch navigators in the discovery of Australia. Amsterdam, 1975. 2 delen in 1. 25 x 17½ cm. (XII), 424 pp. 44 platen, 61 afbeeldingen in de text, en 88 kaarten. Linnen.
 ISBN 90 221 9997 5 Dfl. 170,—

Günter SCHILDER - The World Map of 1624 by Willem Jansz. Blaeu and Jodocus Hondius. Amsterdam, 1977. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 244 x 165 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 118 7 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - The World Map of 1669 by Jodocus Hondius the Elder and Nicolaas Visscher. Amsterdam, 1978. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 20 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 246 x 167 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 119 5 Dfl. 165,—

Günter SCHILDER - James WELU - The World Map of ca. 1610 by Petrus Kaerius (Pieter van den Keere). Amsterdam, 1980. 44 x 55 cm. Eén op één facsimile, bestaande uit 10 bladen, welke tezamen een wereldkaart vormen van 197 x 126 cm. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder en J. Welu.
 ISBN 90 6072 120 9 Dfl. 145,—

Günter SCHILDER - Three World Maps by Nicolaes van Wassenaeer and François van den Hoeye of 1661, Willem Janszoon (Blaeu) of 1607, Claes Janszoon Visscher of 1650. Amsterdam, 1982. 44 x 55 cm. Eén op één facsimiles bestaande uit gezamenlijk 14 bladen, welke drie grote wandkaarten vormen. Met een uitvoerige introductie door G. Schilder.
 ISBN 90 6072 121 7 Dfl. 165,—

Alle prijzen excl. 6% B.T.W.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever:

NICO ISRAEL
Keizersgracht 489
1017 DM Amsterdam
 Tel.: (020) - 22 22 55.

ANTIQUARIAAT FORUM

Oude, zeldzame boeken. Atlassen.
Oude prenten en kaarten.

Catalogi op aanvraag — Gratis zoekdienst.

FORUM

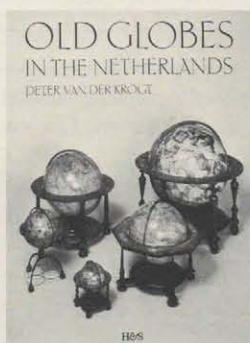

Oudegracht 206
3511 NR Utrecht
Tel. 030 - 31 69 77

H&S

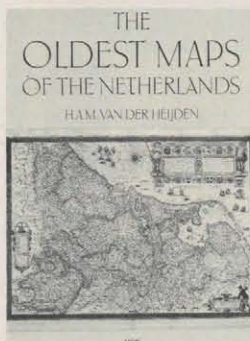
HES UITGEVERS B.V.

Postbus 129
3500 AC Utrecht.
Tel. 030 - 31 69 77

Leverbaar:

P.C.J. VAN DER KROGT.
Old Globes in the Netherlands.
A catalogue of terrestrial and
celestial globes made prior to 1850
and preserved in Dutch collections.
1984. Met 80 illustraties, waarvan
10 in kleur. Gebonden. 290 p.
f 78,—.

H.A.M. VAN DER HEIJDEN.
The oldest maps of the Netherlands.
An illustrated and annotated carto-
bibliography of the 16th century
maps of the XVII Provinces. 1987.
Gebonden. 232 p. Rijk geïllustreerd.
f 95,—.

MARCEL DESTOMBES
(1905-1983). Contributions
sélectionnées à l'histoire de la
cartographie et des instruments
scientifiques.
Selected contribution to the history
of cartography and scientific
instruments.
Red. G.G. Schilder, P.C.J. van der
Krogt en S.W.G. de Clercq. 1986.
Gebonden. ca 550 p. ca f 200,—.

Verkrijgbaar via de boekhandel of bij de uitgever.
Fondscatalogus 1986-1987 gratis op aanvraag.